Pályázati azonosító: 650132 / 00001

Szakmai beszámoló

Európai Iskola kutatási program

A második világháborút követő három évben működő, a huszadik századi magyar művészettörténetben jelentős szerepet betöltő, a későbbi generációkra is hatással levő Európai Iskola művészcsoport tevékenységét célzó kutatásokra, valamint a legfrissebb eredményeket összegző és publikáló tanulmánykötet (katalógus) megjelentetésére nyertünk pályázati támogatást az NKA Magyar Géniusz Program Ideiglenes Kollégiumától.

A kutatási program egyúttal egy minden eddiginél nagyobb áttekintést nyújtó Európai Iskola (1945–1948) kiállítás megrendezésének az előkészítését is magában foglalta.

A pályázati támogatás a kutatómunka és a tanulmányok szerzői, korrektori tiszteletdíját, valamint a kiadvány nyomdai előállításának egy részét fedezte.

A kutatócsoport

A feladatok elvégzésére a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum kutatócsoportot hozott létre Árvai Mária, Hornyik Sándor, Pataki Gábor, Passuth Krisztina, Várkonyi György, intézményünk részéről pedig Bodonyi Emőke művészettörténészek részvételével.

A kutatócsoport tagjaival 2021 decemberében szerződést kötöttünk. A csoport tagjai rendszeresen megbeszélést tartottak, tájékoztatták egymást az elvégzett kutatásaikról, szakmai anyagokat készítettek, valamint összeállították a kiállítás műtárgyjegyzékét és a katalógusban megjelenő tanulmányok szerzőinek listáját.

Kutatások a kiállítás előkészítéséhez

A kiállítás műtárgyjegyzékének összeállításához a csoport több hazai és külföldi magán- és közgyűjtemény, valamint dokumentációs adatbázis anyagát tekintette át. Így közel negyven gyűjtemény került a kiállításra alkotásokat kölcsönadók listájára, köztük: l'Atelier Rozsda (Párizs), Moravská Galerie (Brno), Ovidiu Şandor- gyűjtemény (Temesvár), COBRA Museum (Amstelveen), két holland galéria (Amszterdam), MNB Culture and Arts, Antal–Lusztig-gyűjtemény, Dévényi-gyűjtemény, Nudelman-gyűjtemény, Jáky-gyűjtemény, Victor L. Menschikoff gyűjteménye, Nemes Galéria, további hazai és külföldi magángyűjtemények, valamint a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, székesfehérvári Szent István Király Múzeum, budapesti Történeti Múzeum – Fővárosi Képtár, Kiscelli Múzeum, pécsi Janus Pannonius Múzeum, mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, Néprajzi Múzeum, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár.

Külföldi kutatások

A kutatások során az Európai Iskola egykori külföldi kapcsolatainak számbavétele során lehetőség nyílt egy éppen nyitva tartó, a román szürrealista művészek munkásságát reprezentáló INFRA-NOIR: ANATOMIES OF DESIRE, METAMORPHOSES OF THE IMAGE című temesvári kiállítást, valamint a debreceni MODEM-ben rendezett Abstraction-Création tárlatot is megtekinteni.

Sikerült felvenni a kapcsolatot a temesvári tárlat román kurátorával, aki jelenleg a párizsi Centre Pompidou munkatársa. Rajta keresztül a kutatócsoport betekintést kapott a Centre Pompidou-nak a téma szempontjából érdekes gyűjteményi szegmensére. A kutatócsoport részéről Árvai Mária a párizsi de l'Atelier Rozsda műtárgyanyagát is átnézte, valamint kutatásokat végzett a drezdai Archiv der Avantgarden (Drezda, Japanisches Palais, Palaisplatz 11) gyűjteményi adattárában.

A kapcsolatfelvétel eredményeképpen a temesvári műgyűjtő, Ovidiu Sandor anyagának részleges áttekintésére is sor került, valamint a brnoi Moravska Galerie munkatársai is szakmai segítséget nyújtottak.

A Ferenczy Múzeumi Centrum az így összeállított, több mint 200 műalkotást bemutató kiállítás biztosítására állami garanciavállalást kapott, és az ehhez szükséges adatközlést megtette.

A katalógus

A katalógusban megjelentetni kívánt tanulmányok szerzőivel, köztük hat külső kutatóval 2022 elején szerződést kötöttünk. Rajtuk kívül a tanulmányokat a kutatócsoport hat tagja, valamint intézményünk két munkatársa írta. Ennek eredményeképpen a következő tanulmányok készültek el és kerültek be a katalógusba:

Pataki Gábor: Előszó
Pataki Gábor: Az Európai Iskola – Európában
Standeisky Éva: Remény és csalódás. Az Európai Iskola és kora
Horváth Ágnes: Az Európai Iskola és szellemi hátországa
Havasréti József: „A bölcsek kövét keressük…” Az Európai Iskola kapcsolata a kortárs magyar irodalommal
Bodonyi Emőke: Az Európai Iskola kiállításai
Pócs Veronika: Pán Imre tevékenysége az Európai Iskolában
Szabó Noémi: Természetábrázolástól a térszemléletig. A természetfogalom paradigmaváltása az Európai Iskola művészetében
Várkonyi György:„Dunántúli tájak felett” – A pécs-baranyai szál
Turai Hedvig: A nő eltűnik
Árvai Mária: Folklór és pszichoanalízis az Európai Iskola szürrealizmusában
Eged Dalma: A Minótaurosz arcai – szürrealista kapcsolatok és eltérések az Index Röpirat és Vitairat Könyvtár, illetve az Európai Iskola Könyvtára kiadványaiban
Balázs Imre József: Az Európai Iskola és a román szürrealista művészek kapcsolata
Passuth Krisztina: Európai Iskola és elvont művészek. Egyének és csoportok.
Hornyik Sándor: A világ művészi képletei. Az elvont művészet és a világ új képe az Európai Iskola idején

Életrajzok
Kronológia
Felhasznált irodalom
Képek
A több mint négyszáz oldalas kötetet Bodonyi Emőke és Pataki Gábor szerkesztette, a grafikai tervezést intézményünk munkatársa, Herr Ágnes végezte, a korrektori feladatokat Zelei Bori (ZeLoka Bt.), majd Borus Judit (ARKTISZ Bt) látta el. A kötetben többnyire az intézményünk fotósa, Deim Balázs által készített fotókat, és egy-egy esetben külső fotósok (Darabos György, Sulyok Miklós), valamint a gyűjtemények által rendelkezésünkre bocsájtott reprodukciókat használtuk fel. Ezeken kívül több adatbázisból rendeltünk meg archív fotókat (drezdai Archiv der Avantgarden, HUN-REN BTK Művészettörténeti Intézet, Petőfi Irodalmi Múzeum, Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet, Archívum és Dokumentációs Központ.)

Szakmai vonatkozások, tapasztalatok, eredmények – a vidéki identitás erősítése

A kutatások eredményei a katalóguson kívül azonnal beépültek a kiállítás koncepciójába. Az eredetileg 2023 májusára tervezett tárlatot anyagi források hiányában későbbi időpontra, 2024. április 6. – július 28. közötti időszakra kellett halasztani. Mind a katalógus, mind a MűvészetMalomban megnyíló tárlat azt a célt szolgálja, hogy a különleges művészcsoport tevékenységét minél alaposabb háttéranyaggal ismertessük meg.

A 2024-es Európai Iskola-kiállítás helyszínének, Szentendrének kulcsfontosságú jelentősége van. A művészcsoport működésének rövid időszakában – igyekezve a saját helyét meghatározni a huszadik századi magyar művészetben –, számos olyan művész munkásságát vállalta fel deklaráltan, akik Szentendréhez, illetve az ide kötődő szentendrei programhoz kapcsolódtak. Így a tragikusan korán elhunyt, és az Európai Iskola posztumusz tagjainak választott Vajda Lajos és Ámos Imre munkássága alapvető értékorientációt jelentett. Emellett több szentendrei művész – Anna Margit, Barcsay Jenő, Bálint Endre, Fekete Nagy Béla, Korniss Dezső, Szántó Piroska, Vajda Júlia stb. – vett részt a csoport tevékenységében. Az 1930-as évek szentendrei programja, a vajdai életmű, valamint a többi szentendrei művész jelenléte már az alapítás időszakában, 1945-ben felvetette annak az ötletét, hogy a csoportot Szentendrei Iskolának kellene nevezni, végül, hangsúlyozva az európai szellemiséget, az Európai Iskola névválasztás mellett döntöttek. Évtizedekkel később, 1991-ban a markáns szentendrei vonalra hivatkozva rendezték meg a szentendrei Vajda Lajos Múzeumban az *Európai Iskola szentendrei mesterei* című kiállítást. Bár ez a tárlat már nem látható, mégis az előbb felsorolt tények arra mutatnak rá, hogy az Európai Iskola szentendrei előzménye, majd utóélete az elhallgattatások időszakában, és az ezzel kapcsolatos kutatási eredmények közzététele pontosíthatják az ismereteinket és a helyi identitást tovább erősíthetik. Emellett a szentendrei kismúzeumokban rendezett, elsősorban a Vajda Lajos, Barcsay Jenő, Czóbel Béla életművét bemutató tárlatok koncepciójába is beépülnek ezek a feltárt eredmények.

Ennek a szálnak a feldolgozása mellett egy másik, eddig kevésbé elemzett előzmény a baranyai térséghez köthető. Várkonyi György tanulmánya részletesen bontja ki a Pécsen és Mohácson dolgozó alkotók kapcsolatrendszerét a fővárosi székhelyű Európai Iskolával. Az elsősorban Martyn Ferenc,

Martinszky János, illetve Rozsda Endre tevékenysége, majd ismeretségi köre kapcsolja be ebbe a megközelítésbe többek között Gyarmathy Tihamér munkásságát. Főleg Martyn Ferenc párizsi művészi előélete pedig a nemzetközi kitekintést is lehetővé teszi, ami az Európai Iskola tevékenységének egyik markáns eleme volt.
A vidéki térségek közül a mohácsi szál szintén előtérbe került. 1947-ben rendezte meg az Európai Iskola *A mohácsi busók* kiállítását, melynek előzetes feldolgozása a kutatócsoport tagja, Árvai Mária nevéhez köthető. Most tovább folytatva a kutatásait, a mohácsi busóálarcok egyik kapcsolódási pontját a nemzetközi szürrealizmus meghatározó motívumában, a Minótaurosz alakjában mutatta ki. Az Európai Iskola-kiállításon belül külön szekcióban kerül sor ennek az 1947-es kiállításnak a rekonstruálására a budapesti Néprajzi Múzeum, valamint a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum gyűjteményéből való kölcsönzések révén. Az előzetes párbeszédek alapján bízhatunk abban, hogy mindkét múzeum hasznosítani fogja a most feltárt összefüggéseket. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a legújabb kutatási eredmények nemcsak egy-egy térség mélyebben gyökerező hagyományait, hanem annak nemzetközi kapcsolódási formáit is feltárta.

Szakmai vonatkozások, tapasztalatok, eredmények – a tudományos munka hasznosulása

A nemzetközi kontextus és a hazai történeti háttér megértéséhez további adalékot nyújt a katalógusban megjelent két tanulmány, Pataki Gábor, valamint Standeisky írása. A csoporthoz tartozó művészeken kívül a velük rokonszenvező írók, költők munkásságát Havasréti József tanulmánya dolgozta fel. Hamvas Béla, Határ Győző, Szentkuthy Miklós, Weöres Sándor, Mándy Stefánia mellett a csoport szellemi arculatát Tábor Béla, Szabó Lajos elméleti írásai, előadásai is alakították, ahogyan Horváth Ágnes tanulmánya is kiemelte. Az Európai Iskola alapítói közül Pán Imrének, Mezei Árpádnak, Gegesi Kiss Pálnak, Kállai Ernőnek az írásait és tevékenységét új megközelítésben ismerhetjük meg Pócs Veronika és Eged Dalma tanulmánya révén. Bodonyi Emőke az Európai Iskola kiállításrendezési stratégiáját vázolta fel. Szabó Noémi elsősorban a tájkép műfajának változását ismertette az Európai Iskola művészeinek munkáin keresztül, Turai Hedvig pedig a női alkotók munkásságát és annak korabeli megítélését helyezte fókuszba. Balázs Imre József tanulmánya az Európai Iskola és a román szürrealista művészek kapcsolatait elemezte. Passuth Krisztina írása pedig egyszerre visszaemlékezés és hiteles összefoglalása az Európai Iskola és az abból kivált Elvont Művészek Magyarországi Csoportja tevékenységének. Végül Hornyik Sándor Kállai Ernő írásai nyomán rekonstruálta az Új Világkép kiállítás koncepciójának kialakulását.

A kiállítás a következő szekciókon keresztül mutatja be az Európai Iskola képzőművészeti tevékenységét: Traumák, Az új európai ember, Az új magyar művészet önarcképe, A természet nyílt és rejtett arca, Sáncok között – A nonfiguratív művészet, Az Elvont Művészet Első Magyar Csoportkiállítása, Új Világkép. Mint ahogy a katalógusban, a kiállításban is a különböző tudományágak kutatási eredményei is megjelennek. Szemléletesen ismertetjük a művészcsoport megalakulásának körülményeit jelezve azt a történelmi közeget, amelyben létrejött. Az akkori romos Budapest, a Dunába omlott hidak, az újjáépítés, az 1945-ös, majd az 1947-es országos választások, a köztársaság kikiáltása, a két munkáspárt egyesítése, a magyar-csehszlovák lakosságcsere, a hidegháború kezdete – korabeli archív fotókon, plakátokon jelennek meg. Az irodalmi kapcsolódásokat fontosabb írások, könyvek bemutatása jelzi. A kutatási eredmények révén a szentendrei kiállításon belül három korabeli tárlat – *A mohácsi busók, Az Elvont Művészet Első Magyar Csoportkiállítása, Új Világkép* – rekonstruálására kerül sor.

A Ferenczy Múzeum által korábban szervezett, közel hasonló nagyságrendű kiállításait mind a szakma, mind a nagyközönség nagyfokú érdeklődése kísérte: Korniss Dezső (2008, MűvészetMalom), Boromisza Tibor (2012, MűvészetMalom), Czóbel Béla (2014, MűvészetMalom), Perlrott Csaba Vilmos (2015, MűvészetMalom), Vajda Lajos (2018, Ferenczy Múzeum), Magyar szürrealizmus (2019, Ferenczy Múzeum). Ehhez hasonló figyelemre számítunk az Európai Iskola kiállítása során, amelyhez ismeretterjesztő programok, tárlatvezetések, előadások, valamint múzeumpedagógiai foglalkozások kapcsolódnak. Mindegyiknek az a célja, hogy minél alaposabban megismertesse a kiállítás anyagát, a művészek tevékenységét, az ott szereplő műtárgyak születésének és utóéletének körülményeit. A kötetben megjelentet tanulmányok, írások szerzőit előadások, tárlatvezetések megtartására, kerekasztal beszélgetéseken való részvételre kérjük fel. Így a közönség közvetlenül is találkozhat velük és a szakmai dialógusaikhoz hozzászólhat. A mostani kiállítás egyik különlegessége, hogy a MűvészetMalom középső szárnya klasszikus anyag befogadására is alkalmas kiállítótérré lett alakítva, így összesen 1200 négyzetméternyi terület áll rendelkezésre.

Szentendre, 2024. február 25.

Bodonyi Emőke
a kiállítás társkurátora